

Пенчо Славейков в паметта на Велико Йорданов

Мария Младенова

Двамата бъдещи директори на Народната библиотека и на Народния театър се срещат за първи път в Лайпциг през 1893 г., когато В. Йорданов пристига тук с държавна стипендия, за да следва литература, естетика и философия в Лайпцигския университет, в който по това време българското присъствие е много силно. Сред слушателите в университета е и Пенчо Славейков, наставник и стожер на нашите студенти в Лайпциг, около когото те се събират, за да чуят неговите мъдри съвети или да получат информация за достойнствата на преподавателите, за библиотеките и книжарниците, за театралния и музикалния живот в града, за традициите в университета, създаден през 1409 г. и утвърдил се по това време не само сред елитните учебни институции в Европа, но играл важна роля в процесите на духовното, културното и държавното развитие на България след Освобождението от османското владичество. Само от 1879 до 1900 г. в него са учили над 100 български студенти. По-късно броят на следващите тук българи се увеличава значително и през 1922–1923 г. в него учат вече над 200 наши младежи и девойки. Измежду първите сто, завършили Лайпцигския университет, петима стават министри, двадесет – професори в Софийския университет, тридесет и пет са елитни гимназиални учители, началници и главни инспектори при Министерството на народното просвещение, трима са директори на Народната библиотека в София, двама са директори на националните ни музеи по археология и етнография. Възпитаниците на Лайпцигския университет стават съществена част от интелигенцията, ръководила България както през първите десетилетия след Освобождението, така и по-късно.

Велико Йорданов (роден на 10 август 1872 г. в село Медвен, Котленска околия) идва в Лайпциг, след като през лятото на 1893 г. завършва гимназия в Сливен. В продължение на четири години изучава задълбочено обща, германска и славянска литература, посещава лекции по философия при именития учен Вилхелм Вунд (1832–1920) (18, с. 51–55), а естетика – при възторжения тълкувател на естетическите принципи проф. Йоханес Фолкелт (1848–1930), формирал философските си възгледи под влиянието на Кант, Хегел и Шопенхауер. Той изучава старобългарски език при известния славист и старобългарист Август Лескин (1840–1916) (3), който има необикновено значение за България и за българската наука със солидните си изследователски трудове „Наръчник на старобългарския (старочерковнославянски) език” (1871) и „Граматика на старобългарския (старочерковнославянски) език” (1909), в които непоколебимо защитава и налага убеждението си, че „езикът на старите глаголически и кирилски паметници не е никой друг, освен езикът на старите българи” (18, с. 59), и така променя господстващото в славистиката невярно мнение на Франц Миклошич (1813–1891) за произхода на старобългарския език. Проф. Лескин се оказва полезен за България и като постоянен сътрудник на Брокхаусовата енциклопедия, за която пише и статиите за страната ни, които доказват явните му симпатии към нейното минало и настояще.

Под ръководството на проф. Август Лескин В. Йорданов подготвя и своята дипломна работа „Крали Марко в българската народна етика. С историко-литературен увод и речник на по-неизвестните думи и географски имена в песните”, която издава през 1901 г. (4) след завръщането си в България, а в архива му е запазен екземплярът, посветен на Пенчо Славейков, израз на топлите му чувства към личността на поета (4), които той запазва до края на живота си, видно както от 13-те му различни по жанр и съдържание публикации, чийто обект е П. Славейков, така и от някои ръкописи в архива му за личността и творчеството на рано починалия поет. Тези 13 публикации В. Йорданов публикува в различни периодични издания в годините от 1904 до 1941 – време, за което в България липсва аналитична библиография на статиите от българските вестници и списания.

Поради тази причина те не фигурират в нито една от трите наши библиографии, посветени на Пенчо Славейков (1, 22, 26), въпреки че тези публикации съдържат любопитни факти и интересни моменти от следването му в Лайпциг, сведения за личната му библиотека, за преподавателите, чиито лекции е предпочитал и посещавал, за отношенията му с българските студенти, за интересите му в сферата на изкуствата, за предпочитаните немски, руски, полски и други чуждестранни автори, за създадените тук творби, за духовното и творческото му израстване под влияние на наученото тук, за оценката на личността му от неговите състуденти, за влиянието му върху тях.

В същото време те съдържат и много свидетелства за В. Йорданов като ценител и проникновен тълкувател на творчеството на П. Славейков, който след шестте усилни години на труд и учение в Лайпциг израства като национален поет и силна духовна личност, призвана да бъде водач към нови художествени открития. Той стига до оригинални прозрения за европеизирането на българския духовен и културен живот на страната, за българския национален характер с лирическите си песни, с поемите си „Ралица”, „Бойко” и „Кървава песен”.

Завърнал се в България през есента на 1899 г., Велико Йорданов започва работа като гимназиален учител по български език и литература в Сливен, а след това в Разград, занимава се и с активна книжовна дейност, към която се устремява с особена жар и настроение. Той следи с интерес нашия и чуждия литературен живот, изпраща на списания и вестници в София статии, литературни анализи, рецензии, критики, преводи от немски език. В разностранната си книжовна дейност, получила висока оценка, засяга въпроси, свързани с народното творчество, старата българска литература, Възраждането, изследва българското учебно, библиотечно и музейно дело, публикува рецензии и критики за творби на български и чуждестранни писатели, за трудове от областта на философията и педагогиката. Оставил ни е около 15 книги (изследвания, учебници, сборници), както и около 200 публикации в периодичния печат, от които 13 (а може би и повече) са свързани с личността, делото и паметта на Пенчо Славейков. От тях само две (5, 6) са публикувани, докато поетът е жив. Останалите се появяват след неочакваната му смърт през 1912 г. в околностите на Лаго ди Комо, Италия.

Първата публикация на В. Йорданов „Мнението на Пенчо Славейков за Крали-Марко” (5) е предизвикана от появата на статията му „Българската народна песен” (Мисъл, 1904, № 3, с. 129–144), в която той според Велико Йорданов, „без да се справи добре с историческата истина, рапортува пред света с чудна самоувереност, че Крали-Марко е бил сърбин, но владее един кът българска земя и е бил всякога зван „български Крал Марко”.

Преди да приведе своите научни аргументи за тезата си, че Крали-Марко не е сърбин, а българин, отбелязва в духа на изисканата критика: „Читателят, който е прочел тая статия, ще да е почувствал силата, замаха и суверенния тон, с който авторът подвзема и развива материала на статията. Майстор в поезията, Пенчо Славейков е майстор и в прозата: никога досега българската прозаична реч в никого от досегашните писатели не е достигала такава изразителност, такава магия, такава мощ, както у него” (5, с. 99).

За да докаже, че Славейков грешил, като твърдил, че Крали Марко е сърбин, В. Йорданов се позовава на изследванията на сърбина Михаило Константинович, който живее 36 години след Марковата смърт, на редица пътешественици през XV, XVI, XVII век, на сръбския историк Руварац, който в своята книга „О кнезу Лазару” и пр. „твърдят и знаят Крали-Марка за българин, защото баща му Вълкашин бил „от нации Болгарские”, както що е бил българин и чутовния преди Крали Марка Момчил войвода” (5, с. 99). В. Йорданов припомня, че „в един разговор с лайпцигския професор Wollner, който от години работи върху южнославянската народна поезия и върху Крали-Марка, почтеният професор бе изненадан от въпроса за народността на Крали-Марка; дотогава той знаел само едно мнение, че Крали-Марко е българин” (5, с. 99).

Според В. Йорданов П. Славейков „грешил и не е прав и в поетичното схващане на Крали-Марка” (5, с. 99), като поставя акценти главно върху негативните качества на характера и в постъпките му.

Възразявайки срещу изградения образ на Крали-Марко от П. Славейков, Велико Йорданов прави успешен опит да защити чутовния герой, като казва: „Нима за измамата и страхливостта ще да е увековечил и възпел българският народ Крали-Марка? Това не може да се допусне от здравия разум и от логиката на нещата. Защото у Марка има достатъчно симпатични, възвишени черти, които той е проявил: у него има истинско рицарство, истински героизъм, силно нравствено и религиозно чувство; той е защитник на християнството срещу мохамеданството и еврейството; той е бич за всички ония, които застрашават неговата народност и религия; той тъжи и пролива сълзи, обзет от съчувствие към своя народ, той е каещ се грешник, строи „задушбини” и пр. Позитивните качества у Крали Марко са несравнено повече от негативните и първите съставляват образа на Марка – ето защо Крали-Марко трябва да бъде схванат от тая страна. От друга страна, погледнат образът на Марка, тъй както е обрисован във всичките песни, отразява разнообразните особености

на човешката натура и като преимуществено човек, той е очертан всестранно: в него се вижда спектърът на човешката душа” (5, с. 100).

Следващият повод, по който В. Йорданов пише за П. Славейков, е излизането от печат на неговите „Епически песни” (6). По това време той е вече на работа в Министерството на народното просвещение, в което от 1907 до 1914 г. е подначалник в отделението за средните училища, а по-късно (1914–1919) е началник на отделението за културните учреждения, като през 1917–1918 е натоварен да управлява и Народния театър.

В началото на рецензията си за „Епически песни” В. Йорданов се спира на предговора към стихосбирката, който оценява като „едничък в нашата литература по своята оригиналност” (6, с. 803).

Рецензията за стихосбирката, в която Славейков включва вече публикувани творби в „Епически песни” (1896) и „Блянове” (1898), е дълга и обстоятелствена, като на някои места е възторжена, а на други доста критична. Според В. Йорданов епическите песни на Пенчо Славейков „не възпяват никакви крупни исторически събития, следователно не са „народен” епос, нито пък живота и борбите на отделната личност, следователно не са и биографичен епос... Напротив, характерното отличие на Пенчо-Славейковите песни се състои в това, че в тях той възпява главно душевните кризи на героите, а не тяхната външна съдба” (6, с. 804).

Йорданов откроява една група от осем песни в сбирката, „повечето от които са обширни”, но са изградени върху „чужд, недомашен мотив”. В тази група поставя „Фрина”, „Cis Moll”, „Успокоеният”, „Сърце на сърцата”, „Микел Анджело”, „На балкана”, „Симфония на безнадеждността” и „Пред острова на блажените”.

Анализирайки поотделно всяка от тези песни, Йорданов заключава: „Тия осем едри епически песни, които съставят особен цикъл както по мотивите си, тъй и по обработката им, може да се сметнат като една от най-важните части на сбирката; повечето от тия песни са на позната, чужда тема. От тоя цикъл само „На балкана” е из нашата действителност, всичко друго е екзотично. В тия песни Славейков е запазил епично разказвателния обективен тон; в повечето от тях епичното действие не изпква обаче особено релефно – то е като че ли потулено, задушено от вътрешните кризи в душите на героите. Песните следователно съдържат силен драматичен елемент, и това е особеното в епичните песни на П. Славейков. Иначе, ни епична пластика, образност и релефност, колорит и блясък, подвижност на чувството, нито пък особна композиция намираме ние в тия песни” (6, с. 806).

Крайната критичност напуска В. Йорданов, когато анализира втория цикъл в стихосбирката, съдържащ главно балади, сред които са: „Цар Самуил”, „Змейново либе”, „Чумави”, „След Старо-Загорския бой”, „Неразделни” и „Цар Крез на кладата”. В тях В. Йорданов открива „по-голяма непосредственост, непринуда, интуитивност в творбата”. Причините за достойнствата на този баладичен цикъл търси в това, че мотивите в тях „са взети главно из народните песни, из нашата история, ето защо и духът на поета се е намирал като у дома си. Та и песните са като излени, завършени, закръглени, поантирани” (6, с. 807). В. Йорданов намира, че поради своите високи поетични достойнства баладите „Цар Самуил”, „Чумави” и „Змейново либе” могат да се използват в училище „като образци при изучаването на тоя вид епични творения” (6, с. 807).

Висока оценка дава Велико Йорданов и на стихотворението „Коледари”, което според него „страда от липса на единство и връзка между отделните части, но това като че ли се изкупува от тяхната поетичност и музикалност” (6, с. 809). Очевидно стихотворението, написано по мотиви от народната поезия, е запленило критика, поради което на с. 809 под линия отбелязва: „Коледари трябва да се впише в броя на ония стихотворения, които трябва да се изучават и анализират в училищата.”

Не е впечатлен В. Йорданов и от поемите „Ралица” и „Бойко”, които повече от век са класически христоматийни творби. Според него тези поеми се характеризират „с един прост, дори обикновен тон, обикновена и проста е и тяхната концепция, па и външната форма е дори прозаична, обаче будят трогателни чувства в душата на читателя” (6, с. 810).

Йорданов е впечатлен от три други по-малко известни песни на Славейков: „Харамии № 2”, „Заточеници” и „Поет”, които според него „се отличават и с мисъл, и с дълбочина и задушевност на чувството, па и със закръгленост на формата” (6, с. 810).

Във финала на рецензията си В. Йорданов обобщава: „Вътрешният живот по-мъчно се долавя и изразява, затова не само по форма, но и по съдържание епосът на П. Славейков е повече отвлечен, отколкото нагледен. Това би могло да се твърди и за лиричната негова поезия. Изобщо, повече рефлексивно, отколкото импулсивно, творбата на П. Славейков по своя съзнателен, от една страна, и сублимен характер, от друга, по своята същност е недостъпна за обикновения читател, макар всъщност тя и да внесе нещо ново в нашата поезия и нейното развитие” (6, с. 810).

Но кое е новото, което Славейков внася в нашата поезия и нейното развитие, Йорданов не посочва и не изяснява. Дали защото все още сам не е могъл да усети изцяло това ново, или все още не е успял сам да го оцени като проява на истинското модерно изкуство, чрез което Славейков се стреми да модернизира не само българската поезия, но и да надскочи изостаналостта на българския културен живот, насочвайки го към космополитни идеи и нови търсения, сред които доминира тенденцията към европеизация.

Как е реагирал на рецензията Пенчо Славейков, отговорил ли му е в печата, имали ли са личен разговор, повлияла ли е тя на отношенията им, как я е приел д-р Кръстев и публикувал ли е отговор на страниците на сп. „Мисъл”, на което поставя високи цели – да реформира, насочва и определя тенденциите в духовния живот и естетическия вкус на нацията? Това са въпроси, отговорите на които ще продължа да търся, но в едно съм сигурна – рецензията на В. Йорданов не е продиктувана от желание да огорчи П. Славейков, тъй като той ни е оставил много знаци за високата си оценка на личността и творчеството му, определяйки го като „един от нашите най-големи поети” (8, с. 258).

Неочакваната и ранна смърт на Пенчо Славейков на 28 май 1912 г. в Италия, предизвикана не от болестта, която цял живот му е спътница, а според лекаря от „силни душевни вълнения”, опечалява цялата българска интелигенция. По този повод в печата са публикувани много статии, които припомнят извървения от него труден житейски път, огорченията, които понася с болка, но и с рядко достойнство, направени са оценки на лиричното и епическото му творчество, на усилията му да реформира българския театър, издигайки в модел и култ личността и драматургичното творчество на Хенрих Ибсен.

Сред авторите на посмъртни статии е и Велико Йорданов. В „Пенчо Славейков 1866–1912” (7, с. 226–230) го определя като „един от видните представители на българската художествена мисъл” (7, с. 226). В. Йорданов твърди и следното: „В съвременната българска литература името П. Славейков е от най-изпъкналите. Безспорно е, че ако Вазов създаде българската поезия и я внедрил в душите на българите, ако С. Михайловски ѝ влял обществена струя и ѝ даде полет към възвишеното, към Бога, ако К. Величков се стремеше да ѝ даде благородството на формата – Пенчо Славейков разбуди в нея съзнание и стремеж към безусловно естетичното; Пенчо Славейков ѝ създаде извисен аристократизъм, той я научи да върви гордо, самоуверено, да не обръща внимание на повседневното и дори да го презира. У никого от нашите поети съзнанието не е играло толкова голяма роля в творчеството, както у Славейкова. Оттам той рефлективен дух на поезията му” (7, с. 228).

Отбелязвайки, че основното настроение в поезията на Славейков е „леката тъга”, В. Йорданов търси причините за нея в мъката, която е вечна негова спътница и не го напуска и в най-светлите мигове от живота му, но тя е и негова вдъхновителка, затова не го прави песимист, а привнася в поезията му и много светли нюанси.

Изяснявайки благотворното влияние върху творчеството на поета от световни автори, Йорданов пояснява: „От Гьоте Славейков искаше да вземе класическия дух и съвършенството на формата, от Ницше – аристократизма на духа, доста своеобразно принесен на нашенска почва, от Хайне изостри своя сарказъм, презрението. Народната поезия бе за него като един вълшебен балкан, гдето той се вслушваше в ручейте, гдето се наслаждаваше от хубавите ливади и прелестни цветя. Чрез Гьоте той дойде до истината, че народната поезия е майка кърмачка на всяка поезия” (7, с. 228).

Търсейки отговора на въпроса дали Славейков е по-силен в лиричните или в епичните си творби, В. Йорданов разсъждава: „И тук, и там той бе несъмнен майстор. В лириката той обсегна кръг мотиви, но най-вече любовта, извора и слънцето на живота. Тук той е естествен, непринуден. Любовта за него е чиста, непорочна, лишена от плът... „Сън за щастие” и „На острова на блажените” са лиричните му сборки – там са отронени перлите на неговата лирика” (7, с. 228).

Разкривайки проявите на Славейков като преводач, Йорданов не пропуска да припомни, че той дава на българската култура много от преводите на стиховете на Хайне и Гьоте, негов кумир, а Гьотевото творчество възприема като евангелие, в което има смисъл и стойност всичко, свързано с живота. Гьоте и Хайне, както и мнозина други модерни поети действително стават популярни у нас благодарение на Славейков и това е друг негов ярък принос в полето на българската изящна словесност.

Когато прави опит да обясни причините, поради които поезията на Славейков не е особено популярна и „не се възприема от широката маса”, В. Йорданов ги търси в няколко насоки. От една страна, смята, че поезията му „външно не е твърде достъпна – езикът, стихът не се lee леко, плавно”, от друга страна вижда пречка в неговия „пресилен стремеж към изискано изкуство”, а от трета е убеден, че „Пенчо Славейков няма ни лекостта и плавността на Вазовия стих, ни бойкостта и силата на стиха на Ст. Михайловски. В езика на П. Славейков е сгъстена повече мисъл, отколкото чувство” (7, с. 229).

Прав ли е Велико Йорданов в разсъжденията си за причините за непопулярността на поезията на Славейков, който си отива от света огорчен, неразбран и недооценен, въпреки че обича своето отечество, от което поради редица сложни причини в някои моменти се отчуждава? Струва ми се, че Велико Йорданов има известно право, защото не приема спора между млади и стари, който, започнал поради принципни различия, се превръща в безогледно отрицание и крайно пристрастие от страна на „великата четворка” в сп. „Мисъл”, сред които е и Славейков.

Поел мисията на борец за ново изкуство, П. Славейков насочва негодуванието си на критически мислеща личност най-напред срещу литературната среда, която, без да е проумяла неговото творческо дело, го гнети с ограничените си интереси, с празния си шум и пустота. Славейков бавно създава в себе си поета, и то с помощта на волята и творческото си съзнание. Философски задълбочен и мъдър, когато разработва епически сюжети с монументална значимост, той с усилие намира поетическата форма на инвенциите си. Стихът му става тежък, скован, някак спънат, без да е постигнал желаното съвършенство, защото е роден с повече участие на мислещата и контролиращата себе си личност, обединила голямо дарование с преднамерена цел. Поезията му остава неразбрана от голяма част от народа, когото огорченият Славейков нарича фасулковци.

Петнадесетгодишнината от смъртта на П. Славейков е повод В. Йорданов да напише прекрасните си „Спомени за Пенчо Славейков. Студентски години (1893–1897)” (8), които и днес се четат с интерес. Те са ценни и с това, че дават много автентични подробности за заниманията на П. Славейков в Лайпциг, за лекциите, които е посещавал, за усилията му да изучи задълбочено немската поезия и философия, за интересите му към изкуствата, за голямата му библиотека от книги, купени тук – главно от книжарницата на Херман Граф, както и за сърдечното му другаруване с колонията на българските студенти.

Когато В. Йорданов пристига в Лайпциг за зимния семестър на 1893 г., той сварва повече от 30 българи, чиито имена старателно споменава. По-голямата част са студенти в различни специалности, други са изпратени на специализация. Тук е и П. Славейков, който идва в Лайпциг по препоръка на д-р Кр. Кръстев и със застъпничеството на д-р Ив. Д. Шишманов. Въпреки че няма завършено средно образование поради продължителното си боледуване, той е записан за редовен студент по философия.

„Когато се научил, че е дошъл един българин, и то от затътените места на Балкана, да учи литература в Лайпциг, види се нему е станало чудно, може би защото специалност литература в университета нямаше (8, с. 260), той пожелал да се види с В. Йорданов. Срещата се осъществява благодарение на Петър Козаров – приятел на Йорданов от Сливенската гимназия и човекът, който след десетилетия ще произнесе надгробното слово над тленните останки на В. Йорданов.

В. Йорданов описва впечатленията си от срещите с П. Славейков с много симпатии и респект както от личността му, така и от заниманията му, наситени с труд, четене и творчество, по следния начин: „Въпреки голямата разлика помежду ни – аз едва току-що завършил гимназия в провинцията, той – значително по-възрастен и с по-друга култура, все пак бе любезен и приветлив, какъвто той впрочем беше винаги. Пенчо седеше, както това бе обикновено, в своето меко кресло в задимената от тютюнев пушек стая пред бюрото, препълнено и претрупано с литературни книги и ръкописи, та едва имаше място где да пише. Още при първото виждане той произвеждаше впечатление със

своята мъжка, умна физиономия, от която блика сила: големите му черни като въглен очи изпитваха, пронизваха, пленяваха и покоряваха. Той говореше мъчно, обаче тоя недостатък се изкупуваше с онова, що казваше, което бе и съдържателно, и увлекателно, и главно задоволяваше. Защото той бе твърде интересен в своите разговори, богат с мисли и чувства, разнообразен с изрази и думи. Обикновената и надута гордост и надменност бяха чужди за него, защото той търсеше вътрешния човек, а не неговата външност, и аз намерих в неговото лице на първо време не само един по-възрастен другар, но и един духовен водач и възпитател, какъвто той собствено бе и за всички български студенти по онова време в Лайпциг. Неговата стая бе обикновено мястото, гдето ние се събирахме – тя беше един вид свещилище, защото там се създаваше нещо, там се твореше. Повечето от студентите, заети със своите преки работи, далеч от всяка литература, не можеха да вникнат в същността на неговата работа, на неговото дело, на неговото творчество, но не вярвам да е имало някой, който в душата и сърцето си да не е благоговееел пред него, чувствайки вътрешно силата и величието на Пенчовия дух. Звездата на Пенчо още не бе изгряла, тя се бе обаче задала на хоризонта. Всеки я виждаше, макар че не всеки можеше да разбере значението ѝ” (8, с. 260–261).

Макар че е редовен студент, Славейков не си поставя за задача да вземе диплома, а да разшири кръгозорите си – житейски, философски, естетически, – да школува у големи творци, да трупа култура. Лекциите, които слуша, свидетелстват за многостранните му интереси.

В. Йорданов ни е оставил ценни свидетелства за преподавателите и лекциите, които Славейков посещава с подчертан интерес. „Лекциите, които Пенчо слушаше в Университета, бяха изключително литературни; главно той слушаше известния професор естетик Йоханес Фолкелт, възторжен тълкувател на естетичните принципи, чиято слава тогава се носеше твърде много, па и до днес още не е заседнала; той слушаше и някои от лекциите на големия философ Вилхелм Вунд, сега както се знае, вече покойник, но който тогава беше голяма световна знаменитост и при когото като при някой маг се стичаха студенти и слушатели от всички краища на света; при Вунд Пенчо слушаше психология, етика и история на философията понякога; най-сетне трябва да се спомене, че Пенчо бе увлечен и от младия тогава професор Елстер, който четеше литература и принципите на литературата, основавайки се на Вундтовата психология. Елстер четеше възторжено, та особено ни привличаше, понякога Пенчо идваше и на неговите семинари, гдето подробно се разглеждаха напр. Лесинговият Лаокоон и др., но не вземаше участие, още повече че тогава той и доста мъчно говореше. Пенчо посещаваше и лекциите на проф. Витковски, тъй също тогава млад професор, литературен историк, и особено неговия семинар върху „Фауста”, в който семинар „Фауст” се анализира и изучава извънредно подробно. Тия бяха неговите главни лекции в Университета, на които Пенчо често бе воден под ръка. Особено зимно време, от нас, в замяна на което пък той беше водач в мисълта и творчеството” (8, с. 262).

Но интересите на Славейков не са само в областта на литературата, а и в сферата на живописата, скулптурата и театъра, които го отвеждат в лайпцигското дружество на любителите на изкуството, на които става член. Става член и на лайпцигското литературно дружество, посещава премиери на театрални представления на пиеси от млади автори като Х. Зудерман и Г. Хауптман. Но най-голямата му страст са книгите и четенето. В Лайпциг Славейков се вглъбява в творчеството на Й. Гьоте, Х. Хайне и Шилер, купува и чете многобройни изследвания за тях. Интересува се не само от тяхното творчество, но и от философските и естетическите им възгледи. Ф. Шилер го привлича повече като философ и теоретик на изкуството, отколкото като поет и драматург. Сред десетките съвременни немски поети, които привличат вниманието му, са Т. Щорм, Д. Лиенкрон, Р. Демел, австриецът Н. Ленау. Чрез немски преводи Славейков се запознава с литературата на скандинавските страни. Задълбочава се в творчеството на Х. Ибсен, за когото събира цяла микробиблиотека от монографии. Силно го увлича Й. Якобсен. Пръв от България се запознава с идеите на датския философ С. Киркегор, който в края на XIX и началото на XX век силно раздвижва духовете на Запад. Тук, в Лайпциг, Славейков чете на немски език преводите на датския критик и мислител Г. Брандес, който изследва всички по-значителни литературни процеси и явления в Европа. Освен от естетиците-неокантианци като Фолкелт, чиито произведения чете с молив в ръка, Славейков се интересува и от публикациите на К. Ланге. Безспорен е и силният му интерес към Ф. Ницше не само като писател, но и като естет и философ. „С културата си, с многостранните си интереси, с неизтощимото си остроумие Славейков си спечелва непоклатим авторитет сред българските

студенти в Лайпциг” (21, с. 281).

В паметта на Велико Йорданов са запазени и спомени за стремежа на Пенчо „да напои своя дух с немската културна мисъл, с немското културно творчество и да се подготви да проникне в чертозите на великите майстори – Гьоте, Шилер, Хайне и други. Той беше приобщен със славянския творчески дух, с творенията на руските класици, с творенията на Мицкевича и Словацки, та трябваше да се възвиси и до немската Валхала. И само оня, който го познава, ще да знае как той упорито, подпирайки се на своята постоянна спътница – патерицата, с ясно устремено съзнание се възземаше към висините на немската поезия и можа да се приобщи не по-малко и с нея, колкото и с руската, и така закръгли онова, което трябваше да даде основа на неговото творчество. Аз мисля, че в Лайпциг Пенчо съзна както трябва и значението на народното творчество изобщо, и в частност на нашето. Онова, което той бе добил от нашата народна поезия по-рано, бе нещо частично. Едва сега я почувства той в нейната цялост и в нейното величие, в нейното обаяние и чаровност. Трите тия големи фактора са влияли върху неговия творчески дух и го въздигнаха до една висота, до която рядко са се въздигали люде не само от нашата България. Аз като че ли и сега го виждам и слушам как по концерти, по театри, по художествени изложби проникваше и прозираше бърже, с погледа на ясновидец, в дълбините на художествените творби и тълкуваше с особена вещина смисъла и духа на творенията. Големите люде заразяват и със своето трудолюбие. Тъй бе и с Пенчо Славейков: той постоянно работеше – работата като че ли бе възведена от него в култ, разбира се, работата в майсторската на поезията: ако не бе на лекция, той бе у дома си, унисайки се или по славния и величествен елин, или по вълшебния иудей, или по възвишения и вдъхновен шваба, с който той духом се „среди”, или пък работеше над „Кървава песен”, пренесен в легендата и кървите на Балкана. Но освен това като едно блясково качество, което го красеше, бе и неговото нравствено величие, което намираме у големите представители на човечеството – Гьоте, Шилера, па и у нашия народен поет Иван Вазов” (8, с. 262–263).

Във финала на тези по човешки написани спомени, очевидно излял ги от цялата си душа, В. Йорданов споделя и нещо много важно, отнасящо се както до личността и характера на поета, така и до отношенията му с българските студенти и умението му да формира интелектуална среда: „Изобщо Пенчо бе душата на нашите студенти в Лайпциг по онова време; но той бе и стожера, около който се въртеха всички видни руси като проф. Чолпанов, известен и у нас, и пр., който стана и впоследствие душата на нашата поезия. Защото, ако Вазов е нейното сърце, отражение на нейните чувства, Пенчо е нейният ум, отражение на нейната душа, пропита с европейска културна мисъл” (8, с. 264).

Тези проникновени спомени, носещи печата и на благородството на автора им, са печатани под заглавие „С Пенчо Славейков в Лайпциг” (10) с известни съкращения през 1932 г., когато се навършват 20 години от смъртта на поета, както и през 1983 г. в пълнота в сборника „Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си” (8), посветен на паметта на тримата забележителни творци и участници в кръга „Мисъл”, оглавяван от д-р Кр. Кръстев – изискан ценител на художественото слово и радетел за високи нравствени идеали.

През 1933 г. на страниците на в. „Литературен глас” В. Йорданов публикува кратък материал със заглавие „Въздигане на паметник на Пенчо Славейков” (11), който по същество е горещ апел към българския народ от името на Общоградския комитет “Пенчо Славейков”, чиято цел е да събере средства, за да издигне паметник-мавзолей, чрез който да се възкреси духът на поета по повод предстоящата 25-годишнина от смъртта му.

Определяйки го като „един от големите духовни наши водачи” и „автор на безценни творби”, В. Йорданов, който ръководи комитета, споделя надеждата си, че българският народ, въпреки трудностите, които преживява, ще намери сили и средства за изграждането на паметник на поета, който той не само заслужава, но и му го дължим.

На следващата година, когато се навършват 22 години от смъртта на П. Славейков, В. Йорданов пак във в. „Литературен глас” публикува „Пенчо Славейков (Реч, произнесена на 10 юни в 10½ часа преди обяд в Народния театър на възпоменателното утро на поета)” (12). В нея изтъква, че със силата на поезията Славейков не само събужда творческия дух на българина, но и постига висини на мисълта, „до които са достигнали най-големите майстори, а по силата на своите дарования той се възмогна до първостепенен национален поет, който придаде сила, блясък и

красота на нашата поезия” (12). Подчертавайки нравствената воля на поета, която не му позволява да прави компромиси със съвестта си, В. Йорданов отново припомня задачата на Комитета „Пенчо Славейков”, който иска за 25-годишнината от смъртта му през 1937 г. да събере средства, за да се изгради паметник, какъвто той заслужава, а народът ни му го дължи както за безценното му творчество, чрез което той до последния си дъх вярно му служи, така и заради неговата сила да се бори против социалните и политическите язви на обществото, които го прогонват в чужбина.

Не мога да кажа дали комитетът е успял да осъществи задачата си, по-вероятно е тя да е останала нереализирана, но по времето, когато В. Йорданов публикува тези две публикации (11, 12), в Борисовата градина през 1931 г. вече са поставени бюстовете както на Пенчо Славейков, така и на Петко Славейков. Те са дело на големия наш скулптор Андрей Николов, който ги създава след завръщането си от Рим. Според мнението на изкуствоведката В. Иванова те са сред най-сериозните постижения на Андрей Николов, а и изобщо сред произведенията, украсяващи градината. „Пластиката им се отличава с характерната за Андрей Николов мекота, с незабележимите преходи между обемите. И в двата портрета се търси вгълбено състояние, духовната ориентация на изобразяваните. Същевременно те са твърде различни. В бюста на П. Р. Славейков е акцентрирана гражданската, обществената страна на личността. Създаденият образ притежава активност, напрегнатост, директна насоченост към зрителя, подчертана от строго симетричната и лицева композиция. Едновременно в него прозира и драматичен нюанс, израз на умора. Бюстът на Пенчо Славейков не е отворен така активно към зрителя. Леко приведената му глава, насоченият надолу поглед допринасят за внушението на особен микросвят. Това е един от най-интимните по своето състояние портрет в парка, отговарящ на своеобразието на поетическото творчество на модела” (2). Към казаното от Иванова бих добавила, че бюстът на Пенчо Славейков, създаден от Андрей Николов, изразява и мощната му индивидуалност, неговото благородство, безкомпромисния му характер и нравствената му воля да върви по свой труден път.

Двадесет и пет годишнината от смъртта приближава и Комитетът „Пенчо Славейков”, състоящ се от Велико Йорданов, който е и негов ръководител, Боян Магът – псевдоним на Боню Иванов, и Сава Чукалов, започва подготовката на „Пенчо Славейков. Споменен лист”, както и на възпоменателно Славейково утро, в което вземат участие известни артисти, певци и музиканти. То се провежда на 10 юни (Вознесение Господне) 1937 г. в Народния театър от 10 часа сутринта.

Работата по листа, който е в обем 8 страници голям формат, започва още в края на 1936 г. Очевидно по-голямата част от дейността по подготовката му е извършена от В. Йорданов, видно и от запазените документи в архива му, предаден от семейството му на Народната библиотека, чийто успешен директор е той от 1928 до 1934 г. (24).

В архива му са запазени всички материали, събрани за вестника, грижливо преписани от него на ръка, за да бъдат предадени за набор в печатницата. Част от тях са написани специално за изданието, други са публикувани преди години, а на някои авторите не са между живите.

Във вестника са публикувани стихове на Пенчо Славейков, портрет от Никола Михайлов, близък приятел на В. Йорданов, прославил с голямото си изкуство България по света, портретна скица от Харалампи Тачев, великолепа карикатура от Александър Божинов, снимка на Пенчо Славейков като студент в Лайпциг, стихотворението „Друмник” от Стилиян Чилингиров с посвещение на поета, чрез които се възкресява неговият образ, излъчващ аристократизъм, красота и духовност.

Сред авторите на спомени са д-р К. Кръстев, големият български актьор и искрен приятел на Пенчо Славейков Сава Огнянов и Алфред Йенсен, вече покойници. Написан специално за изданието по молба на В. Йорданов, споменът на Мара Камерани-Тодорова „П. Славейков в Италия” разкрива неизгладимото впечатление, което е направил Рим на поета, усилената му работа, както и изучаването на италиански, за да може да чете и разбира поезията на Леопарди, Пасколи, Фосколо. Много точно описва и възпоменателната плоча в Рим, поставена на дома на улица „Via Compagni” № 79 през 1927 г. по случай 15 години от смъртта му, изработена доста сполучливо от българския студент-скулптор в Рим Стефан Пейчев по идея на тогавашния наш пълномощен министър във Вечния град Г. Радев, който е бил отзивчив към всички родолюбиви дела.

Известно е, че Италия прави неизгладимо впечатление на Пенчо Славейков, а мисълта му често го пренася в Рим и Неапол. Славейков отнася скъпи спомени от сравнително краткото му

първо посещение в страната и те подхранват непрестанно мечтата му отново да се върне там. С идването си в Италия Славейков преминава в една съвсем друга сфера на духовен климат и той улавя с цялата си чувствителна природа дълбоката и поразяваща го разлика между културата на Севера и Юга, между Германия и Италия – люлка на вековна цивилизация. До каква степен Италия пленява и завладява Славейков се вижда и от собствените му думи на съжаление, споделени с М. Арнаудов: „За какво ми е потрябвала Германия? Да чета книги! Тук, в Италия, трябваше да дойда и да гледам...” Думи, които показват какъв неизчерпаем извор на вдъхновение е била за Пенчо Славейков родината на Микеланджело, Данте и Леопарди.

Специално за юбилейния вестник Велико Йорданов написва три материала: „Жизнена съдба” (15), „Душевен възход” (14) и „Кървава песен” (16).

Статията „Жизнена съдба” няма подпис, но със сигурност е на В. Йорданов, за което свидетелстват ръкописите, открити в личния му архив. Очевидно с присъщата си деликатност е почувствал, че е неудобно в изданието да присъстват три публикации с неговото име. Тя има биографичен характер и в нея авторът излага редица факти и по-важни моменти от живота и трудната съдба на поета – от раждането му до неговата неочаквана смърт в Италия, както и факторите, които са го формирали като личност и творец. Поставя и акценти върху домашната среда, любовта към четенето на книги, която е отличителна черта и предпочитано занимание на цялото семейство, и следването му в Лайпциг, където трайно се приобщава към литературата, философията и художествената мисъл на великите немски творци и учени.

В „Душевен възход” В. Йорданов разкрива огромното въздействие, което е оказал върху поета прочитът на „Живи мощи” от И. Тургенев и „Слепият музикант” от В. Короленко. Пропити с хуманност и идеализъм, те са имали „чародейна, магическа, спасителна сила върху духа на Славейкова – те го пробуждат и възродяват, чрез тях той се преражда за нов живот” (15).

И действително героите на тези творби събуждат в Славейков сила и жажда за живот, която го кара стоически да се бори с болестта си и да преодолее огромното отчаяние, завладяло духа му, вдъхват сила, радост и светлина в душата му, съживяват желанието му за творчество, вселяват му мощ, за да започне отново да пише, да превежда, да чете усилено.

В кратката статия „Кървава песен” (16) Йорданов с убеденост споделя, че макар поемата да е останала недовършена, нейното величие не се накърнява ни най-малко, защото в нея Славейков е възпял „с патоса на древен бард великото страдание на българския народ и неговото епично повдигане срещу позорното робство; той е разкрил съкровени качества на народната душа, изнесъл е народния бит, народния героизъм и волята народна за свобода и живот” (16).

Авторът припомня, че за „Кървава песен” синът е вдъхновен от мечтата и завета на своя баща, който горещо копнее и у нас да се създаде епическа национална поема.

Под линия В. Йорданов напомня, че преводът на „Кървава песен” на шведски език е завършен през 1913 г. от Алфред Йенсен – член на Нобеловия комитет. Оценил поемата като „най-хубавото творение, което южните славяни са създали”, той е искал да представи П. Славейков за Нобелова награда, но преждевременната смърт на поета осуetyа намеренията на големия приятел на България.

През 1937 г. Велико Йорданов пише още две статии за Пенчо Славейков: „Към изясняване на поетическата личност на Пенчо Славейков” (13) и „Кървава песен” (17).

И в двете той споделя, макар и по различен начин, своите тези за поета и творчеството му, които е изложил в предходни публикации.

Последната статия на Велико Йорданов, посветена на поета, е „Пенчо Славейков и неговият поетически светоглед” (19), публикувана през 1941 г. Ценно свидетелство за причината, която предизвиква появата ѝ, ни е оставила дъщерята на автора – Олга Йорданова (20, с. 57).

През 1941 г. Кирил Христов написва за покойния Пенчо Славейков „една много неприятна статия, поместена в сп. „Българска мисъл” (1941, № 2, с. 74–84), която е плод може би на огорчение, нанесено му от П. Славейков“ (20, с. 57). „Когато П. Славейков не искал да разбере това, което Кирил Христов „с топлота и сърдечност” му изтъквал, в запалеността на препирнята казал на П. Славейков доста тежки думи и оттогава приятелството им се скъсва завинаги, въпреки че Кирил Христов по-късно му подава ръка за помирение и го моли да я приеме, но Славейков не отговаря на предложението. „Пенчо, подавам ти ръка за помирение и те моля да не отдръпваш своята” –

пише Кирил Христов.

Статията на К. Христов против П. Славейков... подейства неприятно на баща ми и той праги във в. „Мир” своя статия за Славейков (19), незасягаща повдигнатите въпроси от К. Христов в статията му, нито споменавайки изобщо името на автора ѝ. Скоро след излизането на тази статия баща ми и Кирил Христов случайно се срещат по стълбището на МНП. К. Христов казва на баща ми: „Велико, и ти ли си против мен?” „Защо?” казва баща ми. Вярно, че статията на баща ми не излиза непосредствено след тази на Кирил Христов, но все пак тя се явява един вид като защита на Пенчо Славейков, което ще е засегнало може би К. Христов. Разговорът между двамата приятели е кратък и те се разминават, смятам, все пак не с лошо чувство един към друг, но повече не са се срещали, доколкото зная” (20, с. 57–58).

Няма съмнение, че В. Йорданов се е почувствал длъжен да защити П. Славейков. От близките му личности, които биха могли да направят това, никой не е сред живите. Един след друг си отиват всичките му приятели и ценители от кръга „Мисъл” и извън него – П. К. Яворов (1914), Петко Тодоров (1916), д-р Кр. Кръстев (1919), проф. Боян Пенев (1927), а и Стоян Михайловски (1927). Това още повече задължава В. Йорданов, въпреки че трябва да се изправи срещу дългогодишния си приятел К. Христов, на чието творчество е посветил няколко статии и цялостно изследване върху лириката му – книга, завършена през 1921 г., намираща се в архива му в Народната библиотека.

В „защитната” си статия (19) В. Йорданов отново сочи големите достойнства на Славейковата поезия, в която той проявява „върховен естетически вкус, чувство за красота и изящество”. Паралелно с това авторът подчертава, че „Славейков бе дълбоко народен (национален) поет – най-ярък израз за това е неговата „Кървава песен”, която се извисява над нашата поезия тъй, както Балканът всред България”. В. Йорданов не скрива, че за да се разбере и преживее възвишената и жизнерадостна поезия на Славейков, са необходими „по-издигнати четци”, каквито у нас все още са твърде малко. В подкрепа на собственото си твърдение цитира мисъл на Байерлан от 1904 г., който казва, че „човек трябва да е голям естет и дълбок интелектуалец”, за да изпитва удоволствие от Славейковата поезия. Като твърди, че бъдещите поколения ще бъдат по-подготвени да разберат и оценят творбите му, цитира и Стоян Михайловски, който прозорливо прогнозира, че „Пенчовите величествени балади, лъчезарните негови поеми, които трябваше да наелектризират българина, известни днес на малцина, след шейсет години тия омайни творения вред ще се четат”.

Свидетели сме, че тези пророчески предвиждания не само отдавна се случиха, но П. Славейков прекрачи с достолепие границите на столетията, стана наш обичан съвременник и един от основоположниците на българската национална култура.

Велико Йорданов остава верен на Пенчо Славейков до края на дните си (6.П.1944), видно и от значителния брой статии, които му посвещава. Но той използва и редица други поводи, за да покаже величието на неговата поетическа дарба, да документира неговите изключителни прояви в полето на българската култура и неизгладимото впечатление, което той оставя в Лайпциг сред своите състуденти и преподаватели. Ще приведа само три примера, макар че съществуват и други.

В обширната си рецензия „Млади и стари” (Бълг. сборка, 1907, № 2, с. 89–95) за книгата на д-р Кр. Кръстев със същото заглавие от 1907 г. В. Йорданов критикува сериозно, но в изискана форма нейния автор. В нея Кръстев отрича грубо и по унизителен начин творчеството на Иван Вазов, чиито чувства и идеи определя като „чувства и идеи на среден българин от освободителната епоха”, отрича Елин Пелин, като характеризира работите му като „незначителни” по тематика и лишени от стил, не одобрява и създаденото от Г. П. Стаматов. „Младите” са представени с очерк за П. Ю. Тодоров, за когото критикът не пести суперлативите си – едва ли не той е наш, български Ибсен.

Като оборва становището на Кръстев за Иван Вазов, Елин Пелин и Г. П. Стаматов, В. Йорданов сочи и много от недостатъците на идилията и драмите на Петко Тодоров – „неестественост”, „вътрешна несъстоятелност”, а създадените от него образи са „безжизнени и бездушни”, поради което смята, че в бъдеще те са обречени на забрава.

Като значителен „недостатък” и голяма „празнота” на книгата Йорданов сочи липсата на статия за Пенчо Славейков. Това за него е повод в рецензията си да направи блестяща характеристика на творчеството му, като отбелязва: „Нищо друго да не бе написал П. Славейков, освен „Псалом на поета”, „Коледари” и „Кървава песен”, той пак щеше да заеме своето място, каквото и сега му

се пада” (с. 92).

Общата оценка на книгата на д-р Кръстев е отрицателна, защото според В. Йорданов от нея вее „непримириим тон”, който „измъчва”, и „враждебен дух, който повече руши, отколкото създава” (с. 95). Времето доказва колко прав в преценките си е В. Йорданов и колко крайни са тези на д-р Кръстев, а отношението му към Иван Вазов обижда българската интелигенция и нейната почит към народния поет.

Когато на 1.XI.1928 г., след дълго уговаряне от министър Н. Найденов, В. Йорданов поема длъжността директор на Народната библиотека в София (24), се оказва, че на първата държавна културна институция ѝ предстои да отбележи своя 50-годишен юбилей. По този повод на новоназначения директор се възлага да напише нейната половинвековна история, а юбилеят се отлага за 1930 г., когато трудът ще бъде отпечатан. „История на Народната библиотека в София” (9) е сред най-значителните изследвания на В. Йорданов и съдържа богат изворов материал не само за развитието на библиотеката, но и за динамиката на процесите в еволюцията на българската култура. В широкообхватното си културно-историческо изследване В. Йорданов използва автентични архивни документи, върху чиято основа разглежда нейното създаване и развитие, а също и всички трудности, съпътствали я в 50-годишното ѝ съществуване. Особено ценни за днешните историци на библиотеката са справедливите оценки на нейните 20-ма директора и 24-ма поддиректора, ръководили я през проучвания от него период.

Споменавайки в нея името на П. Славейков 39 пъти, В. Йорданов с педантична добросъвестност отразява дълбокото чувство за отговорност, с което той успешно управлява институцията в качеството си на поддиректор (15.01.1902–23.03.1908) и неин директор (21.02.1909–19.07.1911) (25) – общо 8 години, 4 месеца и 2 дни. Оказва се, че по-дълго от него в Библиотеката е работил единствено Стилиян Чилингиров, който е прослужил в нея 9 години, ръководейки я с не помалко себеотдаване и чувство за дълг. В. Йорданов излага изчерпателно огромната дейност на П. Славейков в Народната библиотека, усилията му да подобри организацията на работата в нея, грижите му за комплектуването на фонда ѝ, тревогите му, свързани с крайно неподходящата ѝ сграда, разбиранията му за нейните отговорни функции на национална институция, стремежа му да я направи библиотека на учените, като ограничи посещенията на ученици и студенти. Според него библиотеката е само за избраници, за които книгата е култ, а четенето – свещенодействие. Не пропуска да изясни гражданските му позиции, които стават причина министър С. С. Бобчев да го уволни несправедливо от директорската длъжност и гаврейки се с недъга му, го назначава за уредник на училищния музей, намиращ се на последния етаж на МНП, а на негово място назначава своя брат Н. С. Бобчев.

Подигран, огорчен, душевно съкрушен от жестоката обида, Славейков не може да остане повече в България. Близките му, които познават материалното му състояние, го съветват да подаде молба до Народното събрание за отпускане на пенсия, но той гордо отказва. Без средства и без морална опора, охулен и оклеветен, Славейков е принуден да напусне България и да се обрече на доброволно изгнание, заминавайки за Швейцария, а от там – в любимата му Италия, придружен от върнатата си спътница Мара Белчева, за да завърши земния си път в Брунате като воин-мъченик.

През 1938 г. издателството на Хр. Г. Данов в Пловдив издава друго уникално изследване на Велико Йорданов „Лайпциг и българите” (18). Идеята за него възниква по време на сбирките на бившите възпитаници на Лайпцигския университет, учили в него от 1879 до 1899 г. Целта на изследването е „да се разкрие значението на Лайпциг като културен, образователен и търговски център за българските студенти в тоя град през споменатото време, както и, ако е възможно, да се посочи дейността им за научното и културното повдигане на родината” (18, с. 5).

Въпросът за изследването се поставя в началото на 1935 г., когато лайпцигските възпитаници се събират, за да изпратят във вечния му път д-р Кубрат Каракашев. Решават, че лицето, което трябва да замине за Лайпциг, за да проучи на място историческите данни, е Велико Йорданов. В Лайпциг В. Йорданов получава подкрепата на много институции и личности, както и на българските студенти от дружеството „Пенчо Славейков”, и успява да събере богат фактологически материал за изследването си, което днес е библиографска рядкост.

Няма да правя анализ на цялото съдържание на труда на В. Йорданов, четенето на който и днес предизвиква интерес както със своята задълбоченост, така и с качествата на автора ѝ – умението

му да събира, систематизира и анализира фактите, да прави обобщени и верни изводи, да не преекспонира себе си, проявявайки финеса на своя характер, в който доминират рядко срещана скромност и европейска изисканост в поведението. Точно тези негови черти след време стават причина за неголямата му известност в миналото и особено днес, когато името му е напълно забравено, въпреки че той е интелектуалец от висока класа и има впечатляващ принос в полето на българската култура и книжовност.

В „Лайпциг и българите” (18) В. Йорданов споменава името на П. Славейков 22 пъти, той е единственият българин, на когото посвещава специален раздел „Пенчо Славейков в Лайпциг” (18, с. 128–133). В него част от информацията авторът вече е публикувал, но прибавя и редица нови детайли, които обогатяват представите за човека и твореца по време на шестте динамични и усилни години, през които той следва тук.

В. Йорданов припомня, че като държавен стипендиант Пенчо Славейков поискал разрешение за заминаване за един семестър в Москва с цел да събере материал за написването на дисертация „Гете в Русия” (18, с. 133). Разрешението му е дадено, той заминава за Русия, но полицията го връща веднага обратно заради нередовни документи. За това свое пътуване поетът загатва в автобиографичния очерк „Олаф ван Гелдерн” с думите: „Ходил е в Москва, за да се представи на полицията.”

Мисля, че отбелязвайки темата на Славейковата дисертация, В. Йорданов е допуснал неточност. В няколко български източника и един руски темата е посочена като „Хайне в руската литература”, а върху екземпляра на „Лайпциг и българите”, който ползвах, предходен читател бе поправил с молив Гете на Хайне, който е сред постоянно изучаваните от Славейков немски поети. Неговият студент Й. Маринополски си спомня, че на една от сбирките на Славянското академично дружество, на което от 1893 до 1897 г. Славейков е председател, той чел реферат върху Хайне на руски език, а в личния му архив се намират „записки по темата „Влиянието на Хайне в руската лирика”, когото той чувствал като събрат по муза.

Всичко отбелязано дотук несъмнено доказва, че в продължение на четири десетилетия Велико Йорданов запазва в сърцето и паметта си много светлина за Пенчо Славейков, за сложната му и понякога противоречива натура, за лирическото и епическото му творчество, изключително богато на мотиви и сюжети, в които умее да улови същественото, новото и да му даде форма, която му подхожда, за да изрази трайното, вечното, изконното.

В. Йорданов разбира със сърцето си и с мисълта си неговата стихия, устремила се към духовното, етичното и съвършенството. Разбира го с огромната си за времето литературна и философска култура, с мощния си интелект, които го сродяват с духа на П. Славейков и му помагат да прозре, че целият му живот е един мълчалив подвиг на себеовладяване и себевъзмогване в името на живота и голямото изкуство.

Да се пише за личност и творец като Пенчо Славейков е голяма отговорност и предизвикателство за всеки биограф и критик, ако той не го е изучил основно, не го е разбрал и почувствал със сърцето си.

В. Йорданов е разбрал и почувствал величието на П. Славейков и си вменява мисията по свой начин, със силата на критическия си ум, да го брани от неразбиращите го. И успява да го преведе през трудните десетилетия на неговото време до днешните, разбиращи го поколения, на които той говори с езика на пееца на народа, а поезията му остана върховно европейско явление. Безспорен принос за това има и паметта за него на големия, но забравен интелектуалец Велико Йорданов.

Библиография

1. Атанасова, Добринка, Демирев, Емил. Пенчо Славейков : Библиогр. указател. – Варна : РБ Пенчо Славейков, 2003. – 88 с.
2. Иванова, Венета. Бюстове-паметници в Парка на свободата в София. // Промислена естетика и декоративно изкуство, 1989, № 3, с. 26.
3. Йорданов, Велико. Август Лескин. По случай 20 години от смъртта му (8.VIII.1840 – 20.IX.1916). // Учил. преглед, 1937, № 1, с. 121–127.
4. Йорданов, Велико. Крали Марко в българската народна епика : С историко-литературен увод и речник на по-неизвестните думи и народни имена в песните. – 2. попр. и доп. изд. // Сборник на Бълг. книж. дружество в София. – София : Държ. печ, 1901. – 103, 227, 17 с.

Посвещение : Господину П. П. Славейкову.

5. Йорданов, Велико. Мнението на Пенчо Славейков за Крали Марко. // Летописи, 1904, № 5, с. 99–100.

6. Йорданов, Велико. Епическите песни на Пенчо Славейков. // Учил. преглед, 1908, № 9, с. 803–810.

Рец. за : Пенчо Славейков. Епически песни 1882–1907. – София : Мисъл, 1907.

7. Йорданов, Велико. Пенчо Славейков (1866–1912). // Славянски глас, 1912, № 5–6, с. 226–230.

8. Йорданов, Велико. Спомени за Пенчо Славейков : Студентски години (1893–1897). // Бълг. реч, 1927–1928, № 8–9, с. 258–264.

Също и в : Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си. – София, 1983, с. 44–50.

9. Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София : По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. – София : Държ. печ., 1930. – 360 с.

За Пенчо Славейков на с. 172, 182, 183, 186, 188–190, 197, 199, 201–216, 221, 228, 233, 251, 310, 316, 318–321, 329, 331, 334, 336.

10. Йорданов, Велико. С Пенчо Славейков в Лайпциг. // Лит. глас, IV, № 159, 12 юни 1932, с. 7.

11. Йорданов, Велико. Въздигане паметник на Пенчо Славейков. // Лит. глас, №194, 14 май 1933, с. 4.

12. Йорданов, Велико. Пенчо Славейков : Реч, произнесена на 10 юни в 10.30 часа преди обяд в Народния театър на възпоменателно утро на поета. // Лит. глас, № 236, 27 май 1934, с. 12.

13. Йорданов, Велико. Към изясняване поетическата личност на Пенча Славейков. (За 25-годишнината от смъртта му). // Учил. преглед, 1937, № 5–6, с. 602–607.

14. Йорданов, Велико. Душевен възход. // Пенчо Славейков : Споменен лист по случай 25-год. от смъртта му. – София, 1937, с. 2.

15. Йорданов, Велико. Жизнена съдба. // Пенчо Славейков : Споменен лист по случай 25-год. от смъртта му. – София, 1937, с. 2.

16. Йорданов, Велико. Кървава песен. // Пенчо Славейков : Споменен лист по случай 25-год. от смъртта му 1912–1937. – София, 1937, с. 6.

17. Йорданов, Велико. Кървава песен. // Лит. глас, № 258, 9 юни 1937, с. 1, 2, 3.

18. Йорданов, Велико. Лайпциг и българите : С 27 снимки и портрети. – София, Печ. Хр. Г. Данов, 1938. – 156 с.

За Пенчо Славейков на с. 52, 57, 68, 107, 113, 117, 119–121, 123, 124, 126–134, 136, 146.

19. Йорданов, Велико. Пенчо Славейков и неговият поетичен светоглед. // Мир, № 12202, 5 апр. 1941, с. 5.

20. Йорданова, Олга. Семейен портрет. – София : ЛИК, 1997. – 128 с.

21. Каролев, Стоян, Малчева, Тодорка. Славейков, Пенчо Петков. // Речник на българската литература : В 3 т. Т. 3. П–Я. – С., 1982, с. 279–289.

22. НБКМ-БИА, ф. 341, а. е.17.

23. НБКМ-БИА, ф. 341, а. е.18, л. 131–138.

24. Симеонова, Ружа. Велико Йорданов. // Симеонова, Ружа. Българската национална библиотека и нейните директори (1879–2009). – София, 2009, с. 107–112.

25. Симеонова, Ружа. Пенчо Славейков. // Симеонова, Ружа. Българската национална библиотека и нейните директори (1879–2009). – София, 2009, с. 67–72.

26. Фурнаджиева, Елена. Пенчо Славейков : Библиография. – София : Нар. библ. Кирил и Методий, 1966. – 144 с.